

Carlos Manuel REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España: los prioratos de la provincia y sus redes sociales (1073-ca.1270)*, León, Centro de Estudios e Investigación "San Isidoro" - Archivo Histórico Diocesano, 2008, 866 pp. ISBN 978-84-87667-96-1.

Hasta no hace mucho, quien quería ver los documentos de la abadía de Cluny debía consultar los monumentales cartularios de J.H. Pignot - M. Dejussieu, *Historie de l'ordre de Cluny*, Autun, 1868; y de A. Bernard - A. Bruel (eds.) *Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny*, 6 vols., Paris, 1876-1903. Esta tradición de estudios diplomáticos, con antecedentes e intermediarios que, por cuestión de espacio, no podemos citar, tiene su actualización y continuación en el proyecto sobre "Les documents du monastère de Cluny" que desarrolla el Institut für Frühmittelalterforschung de Münster, entre cuyos colaboradores hay que contar a Carlos Manuel Reglero de la Fuente (Universidad de Valladolid) [sus resultados pueden verse ahora en <http://www.unimuenster.de/Fruehmittelalter/Projekte/Cluny/Welcome-f.htm>]. No hay duda de que el libro de Reglero es resultado de su colaboración en tal proyecto, en tanto que se ofrece como especialista en la presencia de Cluny en la península Ibérica. De ahí que en su libro, junto al gran análisis de corte histórico, no faltan ediciones de 60 documentos nuevos (pp. 690-783), transcritos de originales de varias bibliotecas y archivos españoles, y un interesante índice comentado (biográfico) de los personajes hispánicos que aparecen en el largo necrológico del monasterio cluniaciense de san Zoilo de Carrión (pp. 643-669). Con todo, éstos no son más que una parte documental del total del libro. Su aportación es más bien de tipo historiográfico, queremos decir, de análisis del patrimonio y de las relaciones político-sociales que logró establecer el monasterio central de Cluny a través de su red monástica hispánica. Emprende, entonces, y lo hace incansablemente, el camino de estudios sobre la historia de Cluny que ya habían iniciado G. Constable, J. Kritzeck o Ch. J. Bishko, y, más adelante, P. Henriot y D. Iogna-Prat, del que no cabe ignorar su hermoso análisis *Ordonner et exclure: Cluny et la société chrétienne face à l'hérésie, au judaïsme et à l'Islam, 1000-1050*, Paris, 1998.

Ante tal monumentalidad, Reglero se ve obligado a delimitar su campo de estudio: lo hace centrándose en la parte nordhispánica, en donde, efectivamente, la presencia de Cluny es más antigua y significativa, pero dejando de lado la parte de la corona catalano-aragonesa. En cuanto a los límites cronológicos, se refieren a la aparición de Cluny en la Península (*la donación de san Isidoro de Dueñas a Cluny por Alfonso VI (1073)*, p. 17), hasta aprox. 1270 (sin justificar), aunque es cierto que en época alfonsina y debido a la menor influencia de Cluny, la intensidad de ésta ya decae. En suma, pues, Reglero analiza la presencia de Cluny en la Península sobre el espacio en el que ésta fue más evidente y en el arco temporal en que Cluny se mostró más vigoroso para influir sobre los reinos castellanos.

ÓSCAR DE LA CRUZ PALMA
Universitat Autònoma de Barcelona

Flocel SABATÉ (dir.), Jesús BRUFAL (coord.), *II Curs internacional d'arqueologia medieval: Arqueologia Medieval. La transformació de la frontera medieval musulmana*, Lleida, Pagès, 2009, 245 pp. ISBN 978-84-9779-783-2.

Aquesta publicació recull les actes del II Curs d'Arqueologia Medieval celebrat a la Universitat de Lleida i a Algerri els dies 15 i 16 de març de l'any 2007, una iniciativa que se centrà en l'estudi de la frontera musulmana i que introdueix les opinions del director del curs, Flocel Sabaté, tot reunint vuit aportacions heterogènies.

Patrice Cressier contrasta les característiques fundacionals i les transformacions diacròniques que observa als espais agrícoles de dues ciutats magrebines, com són Agmāt i Tāmdult, amb el cas andalusí de Granada, tres exemples on es palesa la importància que cal concedir a l'agricultura irrigada periurbana. Cyrille Aillet detalla de forma didàctica els processos d'islamització i d'arabització a al-Andalus tot seguint la pròpia evolució del cristianisme autòcton, del seu posicionament inicial a la seva arabització durant els segles IX-XI i, d'aquí, al seu anihilament definitiu. Sophie Gilotte condueix una aproximació arqueològica sobre l'Extremadura oriental, que hom pot considerar com una àrea rural marginal durant

els segles VIII-XIII, on exemplifica les principals transformacions detectades mitjançant una sèrie de casos exemplars de la zona. Pascal Buresi descriu les transformacions de la frontera peninsular entre cristians i musulmans durant els segles XI-XIII, tot destacant les activitats productives a una escala local, els centres de poder a una escala regional i l'evolució de les dues societats a una escala mediterrània. Josep Torró sintetitza, des de l'anàlisi hidràulica, quins poden haver estat els objectius i els efectes de les primeres operacions colonitzadores feudals al regne de València, operacions que impliquen la creació de nous sistemes irrigats difusos i que també persegueixen el drenatge dels marjals. José M^a Martín sistematitza les diverses tècniques constructives d'època andalusina observades a la província de Granada, tècniques que classifica i subdivideix a partir de cinc tipus bàsics (*mamposteria, sillarejo, sillería, tapial, ladrillo*), tot reflexionant sobre el seus usos i cronologies. Jesús Brufal descriu i comenta algunes de les restes visitades durant l'itinerari pràctic del curs, com són la torre de la Ràpita (Vallfogona de Balaguer), certs monuments de Castelló de Farfanya i el castell d'Algerri. Marta Monjo, Carme Alòs i Eva Solanes sintetitzen els avenços obtinguts al jaciment del Pla d'Almatà (Balaguer) al capdavant de vint anys de recerca arqueològica, on les successives intervencions aporten dades sobre la muralla, el barri dels terrissaires, la necròpolis, les cases i els carrers o els materials recuperats.

Finalment, aquesta publicació incorpora la transcripció de les discussions que se guiren les ponències i d'una taula rodona sobre el present i el futur de l'arqueologia andalusí, on destaquem la presidència i els àcids comentaris de Guillem Rosselló, mestre de mestres en aquesta disciplina.

RAMON MARTÍ
Universitat Autònoma de Barcelona

Flocel SABATÉ (dir.), Jesús BRUFAL (coord.), *III Curs internacional d'arqueologia medieval: Arqueologia Medieval. La prospecció i el territori*, Lleida, Pagès, 2010, 223 pp. ISBN 978-84-9975-070-5.

En aquesta publicació queden recollides les actes del III Curs d'Arqueologia Medieval, celebrat a Lleida i Algerri el 13 i 14 de març del 2008. L'objectiu d'aquesta edició es va centrar en el paper de la prospecció arqueològica en els estudis territorials, com presenta en la seva introducció Flocel Sabaté, on també repassa la història de l'Arqueologia des de l'Edat Mitjana. En total s'hi presenten set ponències que engloben aspectes ben diferenciats.

Antonio Malpica defensa la científicitat de l'Arqueologia i especialment de la prospecció arqueològica, no només a l'hora d'identificar jaciments sinó també per establir les relacions dels assentaments humans dins d'un territori concret, en el seu cas el de la Vega de Granada. Ricardo Izquierdo realitza una aproximació al territori de la Sagra (Toledo) a través del seu poblament, utilitzant sobretot les fonts escrites i la toponímia i relegant les prospeccions a una opció complementària, atesa la poca precisió cronològica que aportarien. Jorge Eiroa proposa un marc metodològic en la prospecció representa, junt amb l'anàlisi documental i toponímica, l'excavació arqueològica i un tractament informàtic de les dades, una eina més per aconseguir l'objectiu final d'explicar l'organització d'una societat concreta, com per exemple les comunitats situades en la frontera castellano-granadina dels segles XIII-XV. Vicente Salvatierra analitza el paper de les ciutats durant l'emirat andalusí i la seva continuïtat o ruptura amb el model romà i/o visigot, centrant el seu estudi en els àmbits urbans, tant els excavats, com els no excavats o els despoblats de l'Alt Guadalquivir, a la província de Jaén. Al seu torn, Helena Kirchner repassa i sintetitza diversos treballs sobre arqueologia hidràulica, tant en el seu vessant teòric, on realitza una tipologia dels sistemes hidràulics andalusins, com en estudis territorials concrets arreu de la geografia andalusina i feudal. Tot seguit, trobem un text de Christophe Picard sobre la figura del *ribāṭ* a la zona sud-oest d'al-Andalus, en un intent de determinar-ne els seus orígens i la seva funció fronterera emprant tant documentació escrita com dades arqueològiques. Per últim, Jesús Brufal encabeix un estudi sobre els canvis de capitalitat en les regions de la Frontera Superior d'al-Andalus com a conseqüència de la conquesta almoràvit del segle XII, centrant el seu interès en la ciutat i el territori lleidatà.